

dia fèu caure un xáfach tant espès y fort, que hagueren los sitiadors de retirar-se per espay de dos dias. En Martí cregué més prudent que retornar á casa sua, enviar un propi á un tal Rega Masfolch, conegut sèu, qui tenia també sa corresponent codrilla, especie de bandolers còm tants n' hem vists á Catalunya fins deu ó dotz' anys enrera. Havia rebuda ja 'l tal conegut dita comanda (puix lo propi cumplí la de reventar una euga pera trobarlo, si necessari fos) quant los Fosch s' atalayaren de que llurs contraris desistian del perseguiement. Llavors En Martí torná á enviar altr' esprés á En Rega, á fi de que no 's posás en camí, pero 'l segon propi lo trobá ja al peu de la pujada del grau, que venia ab sa maynada, armats tòts còm uns sants Farriols. Eczasperat del cambi, contá 'l propi que 'l capitá havia fet bastonejar á un dels sèus, á qui duyan lligat de brassos per sospitas de traydoria en alguna de sas malifetas. ¡Conta tú quina esgarrifadora mortandat haguera succehida á Las Fonts, si aquell fèréstech home fa de las suas ab los d' En Vilajuich!

— ¡Dèu hi quart!... ¿Y bé?

— No t' impacientis, fill mèu. Veig que 'l relat t' agrada massa y...

— No, no, es que 'm friso pera saber còm fòu castigat En Planacona.

— Ah! ¿encara te 'n recordas? Molt me plau, puix aytal, me prova que tens arrelat lo sentit de la justícia. — Veurás, donchs, qu' En Martí, mirant la manifesta falsía d' aquell, hagué de dir-se que « dat lo punt hont arrivadas eran las cosas, matarlo li seria fácil poch menys que l' escupir. » Y de fet: En Fosch comparex una diada de festa al garriguerar que 's trobava darrera la casa del traydor y fals *embaxador* y *amich*. Allí l' espera En Martí, y ab la major sang freda, no bé En Planacona havia fetas duas ó tres passas damunt la fullaraca, li envia una bala al cor que 'l dexe mort. ¡Y justament quant? Justament á l' acte matex... ¡Oh providencia de Dèu!... á l' acte matex que allargava En Planacona la ma pera donar una flor á sa germana, ab la qui se n' anava de companya á missa. ¡Pobreta! anava endiumenjada de blanch, y á l' entrar á l' esglesia vestia ja tota negra! ¿Quina culpa hi merexia la malestruga? Cap: la matexa que jo meresch de....

—De qué, pare? ¡Quantas morts!

—De res, fill mèu: ja ho sabrás aviat. Ara per ara dexam entrar á la part d' ecspiació, que es ja bèn bè hora.

—Teniu rahó.

—Sabrás, fill mèu, que 'ls Fosch eran cosins del pare de l' amo tèu y mèu, anomenat Feliciá Hortaler. Ara bé: En Pons se 'n fugí á l' Amèrica, y may mès se sapigué res d' ell, pero En Martí fón pres de la justícia, còm també son contrari Vilajuich, y aquí entra la part á que só volgut arribar ab tota la història que vas sentint. Gelós lo pare de nostr' amo, Feliciá, de l' honra de la sua sang, mès que d' Galtres interesos, yapiadat á mès d' un fill que tenia En Martí qual fill es... es...

—Quí, pare?

—Lo pobre vell á qui dius pare.

—¿Vos?

—Sí, jo: jo matex que llavors no me n' anava encara tòt sol! Apiadat, dich, de mí... Més perquè t' entristexes aixís?

—Per res, pare mèu, per res.

—Podé mès valdria que ho jaquissem correr!

—No, no; aneu dient.

—En Feliciá, deya, mogut per la noblesa de sòn cor, escrigué á un oncle sèu, home de gran significació, que habitava alashoras á Perpinyá...

—De gran significació?

—Sí, qu' era tinent general dels reials ezcércits, lo que vol dir mòlt, y obrá las majors diligencias pera lo que se li demanava.

—¿Y lográ?...

—Tòt quant volia: la llibertat d' abdós criminals; y dich criminals, perquè si á mòn... pare se li sospitavan mès de dos delictes, á mès del que de cert se li sabia, la fulla de serveys d' En Vilajuich fón trobada encara mès bruta.

—¡Válgans Dèu, Vicens!

—¿T' horroritzas de dirme pare?

—No, pare mèu, no. ¿Qué hi fa que 'ls pares sian dolents, si 'ls fills son bons?

— Bé dius, Pere, bé dius; que 'l pa se fa ab llevat, y encara que 'l llevat es agre, lo pa es dòls ¿ no fa?

— Aixó matex : prosseguíu.

— Mercé, deya, al poderosíssim parent, y mercé á las mòltas anadas y vingudas de Batet á Barcelona y d' esta á Batet que practicá En Feliciá, y mercé á la creació d' un censal de cent lliuras moneda de plata, valent quiscuna lliura deu rals, á la Reverent comunitat de preberes d' Olot, censal creat també pèl cosí de mòn pare, abdós presos alcansaren la llibertat ab alegría d' amichs y enemichs; y dich enemichs, sens que l' amor filial me cegui, car es de bòn compendre que axis cóm la desgracia agermanava En Vilajuich y En Fosch, lo dol ó tristesa unia als sèus. No sé si m' entens!

— Prou, pare: axó diu que 's veu tot sovint.

— Axó 's veu tot sovint, cert; pero lo que no 's veu tantost may, fóra en la fantasia d' algun rondallayre, es lo detall que no 'm puch estar de referirte.

— A veure.

— Se trobava ja mòn pare sentenciat á mort y resignat á sufrirla, quant En Feliciá, per' aconhortarlo des del moment, se valgué de l' escarceller de la presó pera introduhir y fer arribar á mans del prés, un canó de canya ab un paper ó esquela dins, en que l' avisava que res havia de témer « car sos afers anavan de bona data » : paraula per paraula.....

Al arribar en aquest punt l' historia, mòn segon pare estava bastant rendit: vaig ofegar jo ma curiositat, diguentli que guardassem la continuació pèl dia següent, á qual demanda no cal dirvos qu' ell gustosament accedí.

X.

Totas las imatges de la feréstega tragedia que 'm referí En Vicens se 'm quedaren tant vivas, tant encesas (si 's pot dir així) en la memoria, que tota la nit fou pera mí una cadena de somnis, de que á cada punt despertava y tornava á tenir. Jo matex me feya lo seguiment d' aquell espantós relat, diferent per cert com de la nit al dia del que realment era. Tanta mort, tanta sang, sembladas m' hagueran inverosímils, á no ser la bona fé, la indubitabla veracitat d' En Vicens. Per ço 'n tinch una certitut tant gran com de l' ecstasiencia de Madrit, població que no só vista may, ni ganas.

Quant lo bon pastor me trucá, com de costum, al capsal de món llit, á fi de que 'm despertás, estava jo amarat de suor, y, segons ell me digué aprés, bregava entre la roba com aquell qui neda. Sé que vaig estar al menys dos minuts ab los ulls badats, sens saber hont era ni res. Lo bon pare deixá que 'm passás semblant eccitació y, tot posantse 'ls esclops, me indicá qu' era hora d' enjegar. Me vestí jo tant depressa, que 'l vell mormolava:

—¿Tens tal volta pahor de que 'm mori y no puga acabar de contarte... alló?

Jo contestí ab una mitja rialleta.

—Qui calla senyal que consent; — prosseguí ell — y á fé, fé de Vicens, t' enganyas: encara no só cansat de dur á l' esquena mós setanta anyots de passo.

— Jo diria! — observí jo; — ningú 's cansa may de viure.

— Cert: y encara que hom se 'n cansi, com sòls pot llevar las cosas Aquell que las dona... tant se val!

Mentr' ell anava observantme axó, y demostrantm'ho ab exemples, seguint sòn ayre, m' havia jo vestit ja las calsonas, mitjas y peúchs, y anava posantme las espadenyas.

—¿Per qué no 't posas los esclops? Mira que fa molta humitat!

—Me fan un xich de mal!

—¿Sí? Fas bé de dirho; encarregaré á En Tiá que quant vaja á Banyolas pèl pa, te 'n duga uns altres.

—No cal: ja vaig bé ab las espadenyas.

—Lo que no cal es que 'm contradigas. Axis que siam baix, si no me 'n recordo fesm' hi pensar.

—Còm vullau! —responguí, *resignat* á tal determini.

Vaix exir, còm de costúm, á nostre terrat á rentarme bé, puix la netedat es un ver consol de pobres. Lo temps era realment humit, còm m' havia anunciat En Vicens, pero la viram folgava y gratossejava á l' entorn del gall gros, mentre 'l sol anava abrillantantse.

—Rentat que m' haguí, vaig devallar al menjador, hont trobí á En Vicens ab lo porró en l' ayre. Quant hagué begut:

—¿Veus còm te comenso á esperar? —me digué.

—No 'n faltava d' altra! —responguí.

—Vaja! pren aquest tros de formatge; menja y beu y enllestím que estich cert de que las ovellas migran ja.

Cumplí, y tòt mastegant encara las darreras caxaladas, devallí al corral ab lo Moriscot darrera, al qui, còm solia, vaig donar un tros de pa, fentli escopsar. —Al cap d' un quartet vingué 'N Vicens.

—Murrian còm unas condempnadas —digué, passant los ulls pèl remat. —Ja cal que demá sens falta prengan sal. Recórdate 'n que jo bé 'm só recordat de l' encárrech dels esclops.

Exírem fora, dant lo bon dia al mosso Tiá qu' estellava llenya y 'm digué bromejant:

—Alsa, Pere!... Dítxós de qui té un Vicens còm lo teu.

—Per qué ho dius?

—Sí, feste 'l desentés: ja m' ha fet l' encárrech dels esclops, y no tingas pór de que me n' oblidi.

—Déxal dir, —me feu En Vicens — y aném. ¿Sents ó no humitat?

—No, no, per ara.

—Un cop lo sòl sia més alt, ja no hi haurà perill. Oh! y mira, mira: ha glassat bona cosa!... Vaja, vaja, totxo; no vull que méngis glas, que fa caure las dents.

La pór de semblarme á la mare de l' Angel me fèu dexar lo glas, tant com lo deber de l' obediencia. En Vicens prosseguí:

—¿Per qué 'm miras axis? Estich cert de que t' agradaria també fumar com jo... Bergant, bergant! Ja vindrá l' hora, no faltarà: los vicis no 's descuydan may d' arribar... Xaya Picarda! vinam aquí. Com se conex qu' es la tèva amiga, que no fa gayre bondat.

Efectivament: l' ovella á que 's dirigí 'l crit del pastor era la que 'm despertá la matinada en que Dèu me 'doná un segon pare, axis com dada m' havia una segona mare.

Arrivárem á bosch. — L' humitat allí no era tanta. Per uns moments se m' havian acalladas las ganas de saber la continuació del relat comensat lo jorn anterior. — Per ço m' entreguí á l' impuls de la sang tendra, que de matí 's mou ab més ardentor qu' en mitx del dia. M' acostí á la xaya *amiga* mèva, y ella s' arrencá á corre; la vaig perseguir y, com sempre, després de ferme rapapiejar una galant estona, se jaquí agafar y passar las mans per sa espessa llana. Cansat de la ovella, vaig enfilarme á un, á dos, á tres arbres com un llagardaxet. Desde 'l cim d' hu d' ells vegí obrirse un dels fines-trals de casa, y després á l' Agneta que, com una coloma desde sòn niu, guaytava 'l cel blanquinós y la verdor dels arbres poch ó molt clapats de nèu. Cansat d' estarme damunt del darrer arbre dels tres, que per cert era un pí molt alt y dret, vaig baxarne de cap per vall, lo que no agradá en cap manera á n' En Vicens, qui 'm fèu:

—Ey, ey, senyor esquírol! Jo no tinch res á dir en que t' esposis un xich á pendre mal, porque 'l moviment de las forsas convé molt á la salut de la maynada, pero no vull que fassas fatxendadas com la que acabas de fer, ó hi regnarà l' adoba-donas — digué, amenassantme ab sòn bastó.

—Bé, pare, bé;—responguí, aparentant un remordiment que tenia ja avans de pecar.

—Si hi tornas may més, pobre de tú!

Còm no pretench pintarme modelo de virtut, vos asseguro que vaig pensar entre mí:

—Quant tú no 'm vejas! —Y ab veu alta:

—¡Es tant bonich; hi fa tant bó contemplar las cosas cap per vall!

Rigué lo bon anciá ab la mèva ingenuitat, que tant doble sentit tenia, y veus aquí llest sòn enfado. —Còm aquell jorn, no havia dut món llibre de lectura, me n' aní de dret á veure qué tal estava lo niu de tudons que sabia. Havian posat ja plomissol, y llur mare estigué xarnegant dolorosament tant còm jo estiguí contemplantlos, perque las mares dels aucells no son còm las dels homes, que tenen tant d' afany en ensenyar los fills pera que se 'ls hi alabin: las mares dels aucells, encara que entenguessen las alabansas, ne fugirian, perque sabrian que tras d' ellas vè lo desitx que 'm vingué á mí de portarme 'n dos pobres aucells. Empero no m' acuseu, ó millor, no 'm doneu la culpa de tòta ma falta de pietat y misericordia, puix darrera de la presa dels aucells jo hi veyá l' alegra cara d' una donzella que feya poch havia vist á la finestra de casa.

Passats exos y altres esbargiments, que no vull referir encara que 'ls recordo, á fi de que no cregau que vull ferme massa l' *important*, las ganas de sentir la continuació de l' historia m' agafaren de ple á ple. M' atansí al vell pastor, demanantli que prosseguís, y ell, après d' haverme fet mentir per segona y tercera vegada ab la promesa de no baxar més dels arbres cap per vall, s' assegué damunt d' una pedra en que posá una pell, y jo, cama assí cama allá, á sòs peus. — L' historia fòu continuada poch més ó manco de la següent manera:

—Te recordarás que dexarem á món pare y á En Vilajuich posats en llibertat, eh?

—Prou, prou, y molt m' estranyá, per més que tingués gran valensa aquell general oncle del pare de nostr' amo Ramon.

—Veig no 't manca memoria ni discurs tampoch, puix ta estranyesa es tant còm natural y vaig á contestarla. La llibertat que 's doná als dos enemichs, fòu ab condició d' anar á servir al Rey; y ans d' esplicarte lo còm compliren sòn compromís, necessari es que 't fassa menció de lo més interessant pera tú y jo.

A Santa Pau hi ha un famós castell, hont habitavan los qui's de-
yan senyors feudals, gent poderosa llavors moltes vegades més que 'l
matex dret. Possehia dit castell un Marqués tant vil y pervers com
ergullós y cobart, segons á demostrarte passo d' una manera incon-
tradible. — Dit poble, com tots los altres, en temps de las passadas
guerras contra Feliph d' Anjou, més tart Feliph V, era molt vexat
de las tropas francesas, que res perdonavan á sòn pas; axis es que 's
fèu una talla pera tot lo poble que á ningú, inclós lo senyor Mar-
qués, eczimia del pagament. En un principi tothom se n' aconhortá
com pogué, que si dolorós era lo sacrifici més dolorós haguera estat
refugirlo; pero poch á poch s' aná recargant las espatllas d' alguns
més que las d' altres, y axó indigná molt al pare de l' amo, Feliciá,
que fòu una de tantas víctimas. Més, com se sabia moure, lográ ab
moltes diligencias y fatichs provar, per medi d' ecsperts, que tòt lo
més de sis diners per lliura que se li xuglava era una injustíssima
eczigencia. Tant ditzós resultat mogué la vivor de molts, injustament
la d' alguns, atenent al pago y res més, pero ab sobrada justicia la
de tots, considerant l' enredo y confusió ocasionats pèl senyor Mar-
qués. Havia sabut, en efecte, aquest aprofitarse y mercadejar tant bè
ab los homes que governavan llavors la població, que hi jugava com
ab trompitxos. Eran los tals homes diferents pagesos que, creyentse
tant inteligents com eran tous, interessats y presumits, cap d' ells
volia donar un bri de senyoria á l' altre, ab lo qual feyan més insu-
fribles llurs ximplesas. Tòt assó resultava en dany del pobre comú, y
en alegría y satisfacció del senyor Marqués, encara que recordás la
trempada manera com En Feliciá Hortaler havia sabut espolsarse la
roba. — Sí, fill mèu, sí: aquells homes no eran Regidor, Batlle y
Veguer del poble, sino del senyor del Castell qui, aydantlos cada
jorn ab més fort empenyo, los hi estalviava tòt pagament y sacrifici.
A tant arrivaren los abusos, que més de quatre regidors á fi de goijar
dita injusta franquicia, se detenian llurs faxas d' un any per l' altre
de la manera més iniqua y descarada.

Un de passo n' era transcorregut des qu' En Feliciá havia sabut
fer patents sos drets y lliurarse de la general arbitrietat; més esta
era dirigida pèl Marqués y debia prevaldre á despit de tòta rahó. —

En Feliciá fou atropellat segona volta en sòs bens, ab més crueltat é injusticia que la primera vegada. Indignat naturalment, no 's cansava de plányerse als cónsols, y fins dirigí ó endressá un memorial de queixa al tinent Corregidor de Besalú. Ho saberen, còm suposar pots, los indignes regidors y, ab rabia de panteras, presentaren una forta acusació al Marqués contra del pare de l' amo. No cercava 'l Senyor altra cosa que venir á tal punt, no sòls per la part de interessos y perque mirava cada jorn pus ferida sa dignitat, si no perque eran ja més de set parells que, atians per l' eczemple d' En Feliciá, publicament treyan foch per la boca, còm dirse sol. — Per tòt axó, donchs, l' infame Marqués enviá una encara més infama reprehensió á En Feliciá. Estigué aquest uns quants dias tantost sens paraula: tanta fou la ira que s' apoderá de sòn esperit, sentintse injuriat ab las vilesas del noble senyor. Mès á la fi un jorn, després d' haverse agenollat per espay d' horas enteras devant l' imatge de Jesús 'en la Creu, y d' haver contemplat ab tòta l' amor de pare y espós á sa familia, dominá la violencia del ressentiment y contestá al senyor Marqués ab ecstremada humilitat y respecte, pero ensemps ab tòta la dignitat d' un home que té la rahó, fent presentas entr' altrás cosas, lo considerables qu' eran ja los serveys de bagatges y de dur palla á n' aquí Banyolas, y acabant poch més ó manco ab estas paraulas: « ¡dixosas las parroquias en que sòls lo senyor Rector, representant de la pau, de l' amor y la concordia, còm á ministre de Jesu-Crist, té cechs partidaris! »

— Bé, rebè; — observí jo picant de mans, — li aná còm l' anell al dit al condempnat Marqués!

— ¡Baldament li haguès anat còm l' anella al coll! — respóngué 'N Vicens, bentant un truch de bastó á una pedra que tenia prop. — ¿Saps que fèu lo malvat á vista de semblant contesta!... Donchs preparat, escolta y esgarrafat. — Donant enter esbarjo á la malura de sas entranyas, immediatament trameté orde al batlle Policaps de que prengués á En Feliciá sens esperar la nit, y amenassantlo ab tòt sòn poder si viu ó mort no li duya. Lo Batlle, qu' era á Olot, rebé la nova al retornar, y tant era 'l domini que sobr' ell possehia lo senyor Marqués, que, enterat de l' orde terminant, á l' acte de descavalcar

de sa mula, ni sisquera pujá dalt á sa casa á traures' l' esperó y dexar lo fuet, sinó que, xop y tòt còm se trobava, se presentá á la masía de 'N Feliciá dita Hortalera (del nom de l' amo) manifestant á est que 'l seguís y trayentlo de la llar, sens que l' enternissen los prechs y súplicas de las fillas d' aquell, ni 'l temor de que del tras-torn morís sa muller, llavors malalta de molt dolenta malaltia. Un cop fora de casa, volgué lo Batlle lligar á En Feliciá, mès aquest no 'u consentí assegurant cumplir.

—¿Hont me portau? —interrogá al cap d' uns moments que caminavan.

—Còm lo senyor Marqués no m' ha encomanat silenci, crech poguérosho dir: —respongué l' altre. — Als baxos del Castell.

Estas fören las únicas paraulas que parlaren fins arribar á la fortalesa, capassa d' esglayar als matexos que hi eran bèn rebuts per sa alsária, per l' espessor de sas murallas, y per las pocas oberturas de la paret, que feyan produhir lo matex esborronament que causaria un hom sense boca ni ulls. — Entraren á la cambra del cap-de-vall de la gran sala, la travessaren y 's ficaren á l' aposento que té nom de Curia. La paret era tantost arreu tapada ab llibrerías, y al mitx hi havia una taula, damunt la qual un gran candelero de molts caps illuminava als deu ó dotze *partidaris cechs* qu' aplegats allí 's trobavan. Presidia la tertulia 'l Marqués mitx ajagut en sa cadira de brassos de roba vermella y fusta blanca, y 'l rodejavan tòtas las altrás caras hipócritas las unas, selvatges las altrás y disposadas tòtas á burlarse de las mòltas víctimas, qual infortuni las conduhia á n' aquell paratge. — Tòt est conjunt vegé ab un cop d' ull lo pobre Feliciá y 's previngué. Tòta la reunió, al entrar ell, s' alsá fentli ecstravagants y burladoras cortesías, salvat lo Marqués qui, allargant un bras, apoyá la ma en lo cayre de la taula, y 's col-locá l' altra damunt del front, á fi de que la claror dels llums no 'l privás de mirarse la desgraciada víctima. Pero 't repetesch qu' aquesta 's previngué y ab una ullada 'n tingué prou.

—¿Qué voleu dir, pare?

—Vull dir que s' arreconá á la porta de la capella del chor de S. Antoni, y donant una empenta enrera, s' aprofitá de la casualitat,

que per voler de Dèu l' havia jaquida oberta, y entrat á lloch sagrat :

— ¡ Válgam santa mare Esglesia! — cridá tant fort que pogué, còm si desitjás que sa invocació fòs ohida del matex cel.

Los sectáris del Marqués y més qu' ells aquest, turbats y confosos, de primer tractaren de dissimular llur confusió, dient á En Feliciá :

— Oh Hortaler! y quinas follías heu apresas!... veniu aquí, home de Dèu!

— Sí, veniu aquí: teniu la pell massa arrugada pera que us vullam menjar.

— Vaja, home! semblau un conill!...

Mès ell sòls contestava á semblants mots, dient:

— Senyors, sò en lloch sagrat y ¡ ay de qui s' atrevesca contra Dèu, atentant contra mí!...

Los circumstants, apuradas las bromas, y coneguent infructuós tòt esfòrs, restaren muts y carriquejantlos las dents de ràbia, quant axecantse 'l Marqués llensá una infernal ullada á Feliciá y: — ¡ No hi ha de haver respectes de cap mena — digué — ab home tant vil y esquexat còm aquest! A ell, seguïume.

Mès ningú 's mogué. Era massa horrible 'l pas que ecsigia!

— Senyor! — observá hu d' ells — considereu lo que demanau! De segur que Dèu faria un miracle contra vos y contra 'ls qui us ajudassen en semblant acte.

— Còm s' enten?... ¿ Cobarts sou? — digué ell ab veu de tro.

— ¡ No, no, però!... — barbotejaren ells.

— Oh ràbia!. . Y romandrá sens cástich semblant malvat? Dexaréu una conjuntura tant bona?

A esta segona pregunta ni 'l més insignificant brumit respongué. Se miraren uns als altres y s' arronsaren d' espatllas, sens atrevir-se á girar la vista envers Feliciá. Sòls lo Marqués lo contemplava ab ferèstech encís. Després se dexá caure en sa cadira de brassos y 's tapá 'l rostro ab las mans, roncant de despit, en tant qu' En Feliciá agenollat dava gracias á Qui tòt ho pot, ja que pot confondre la superbia y la ira de l' home; ja que fer abatre pot la més horribla violencia devant sèu.

No passá mitja hora après de tal escena, que compareguè Mossen Arnau Cambroll, sagristà de l' esglesia, y ab imponent presència digué:

— Senyors, est home es mèu.

Alsá lo cap lo Marqués, mostrant una boca plena de barrumera.

— Ningú contradigué al sacerdot, y ab sas paraulas terminá tant desagradable succés, que 's conta encara ab general esglay en lo poble de Santa Pau.

— ¿Y còm s' ho fèu — preguntí — lo malaventurat Feliciá pres que fòu?

— Dit sacerdot, — me respongué 'N Vicens — home amich de sòs debers, enérgich en llur compliment y venerat de tothom còm á persona incapassa de fer ni de permetre un tort, si en sas mans estava evitarlo; fèu dur al pare de l' amo matalassos y demès menester pera jaure, y aliment pera menjar, ab lo qual te provo no sòls la bondat de Mossen Arnau, mès la bona fama que disfrutava En Feliciá, que fòs merexedor á l' abnegació del Párroco, puix còm perfectament entendrás, vera abnegació volia servir á l' home pus odiat de l' home mès poderós d' aquella terra.

— Sí que teniu rahò!

— Y assó fòu nó un dia ni dos, ni una setmana, sinó sis mesos enters, durant los quals las fillas d' En Feliciá, orfas de mare, regalavan també á llur pare ab aucellas, requisits y tant bè de Dèu que podian.

— ¿Pero còm s' esplica — observí jo — que ningú digués rès á vista de semblant malifeta?

— Axó 't provará, fill mèu, lo terror qu' al poble enter produhia lo senyor Marqués. Ademés los regidors, Veguer y Batlle continuavan no pagant ni una malla, ni una creu de res, y ells eran si acás los qui traure podian de dol al pare de nostr' amo. Ademés que 'l senyor del Castell bonas manyas usava pera vigilar y abatre ab mil amenasas los contats burgesos ó menestrals que, al passar per devant l' esglesia hont s' era amparat En Feliciá, s' aturavan á enrahonar d' aquest ó mostravan indignació referintse á ell.

Pero no hi ha mal que duri cent anys, y lo presoner tingué medi

á la fi d' enviar una persona de confiansa al matex general qui salvadas havia las vidas del pare y d' En Vilajuich, y mercés esta vegada als bons y verament *nobles* sentiments de sa senyora, cobrá al cap de molt poch sa llibertat En Feliciá, llibertat que li costá moltes dotzenas de disgusts, al veure la mala cara ab que rebut era de la gent, la qui veyentlo á n' ell, veyan com en un mirall, al Marqués més enardit, més fora de sí, més temible pera tothom. Axó per un costat, y per altre una cosa inversa, com era pensar que, puix En Feliciá tenia tant bonas personas, y no li havian demostrada ni una engruna de compassió ó bona volensa durant sa captivitat, algun jorn podia venjar-se de semblant allunyament. — La primera pensa no exí del tòt fallida: lo senyor de Santa Pau s' esferehí tant que, despatxats tots sòs antichs servidors, des de 'l jorn fatal en que Dèu distingué 'l infern de la sua ànima, arrivá á despèndre-se fins de sòn segretari Ruimar; tòt lo qual mostra que l' home de bè, per baxa que sia sa condició ú naxensa, capás es de malbaratar més d' un designi, més d' un gust y d' una alegríá á l' home més poderós, dat que la sort los atansi molt y dat que 'l cel vulla mostrarse igual pera tots.

Tornant ara un poch la vista enrera, á n' En Feliciá li foren robats durant sòn estatge á la capella de Sant Antoni, bous, mulas y altres genres de bens mobles, per valor d' un grapat de doblas de quatre; y, un cop exit del sagrat lloch, hagué de satisfer en un sòl any al comú sexanta cinch lliuras.

Pero tòt assó es res al costat de lo que ara vas á sentir.

En Feliciá, á qui se li enfortia 'l cor, com més á prova li posavan, havia com te sò contat avans, fetas las majors diligencias pera mòn pare y En Vilajuich, logrant la llibertat d' abdòs ab la condició que recordarás. Axó havia acabat d' ecsasperar al senyor Marqués, car mòn pare era altre dels qui lo noble senyor no podia veure ni en pintura. No poguent, per tant, sufrir més humiliació sobre humiliació per part d' En Feliciá, resolué fer assassinarlo prometent una dobla de quatre á un tal Gargís si li satisfeya sas venjativas ànsias. Bé cumplí lo miserable instrument los órdes de l' amo, pero millor cumplí ab la primera de las caritats, ço es la de la propia conservació, lo pare de 'N Ramon. L' astucia es lo recurs del flach ó débil, y l' astucia fòu la

salvadora d' En Feliciá. Al retornar de Girona, Barcelona, Figueras y altres llocs distants, no solia anar ell jamay sol, y, si hi anava de companyia d' homes, nó axis d' armas de ben provada defensa. Y bon compte tenia encara de passar per camins estraviats y de ferse portar tot sovint á las nits un matalás fora de casa y en paratge enterament amagat, á fi de no esser acomés.

Tant febrera vida no podia durar ni per la part del perseguidor ni per la del perseguit, axis com te deya ahir que tampoch durar podia l' enemistat cruel entr' En Vilajuich y mon pare. — En Feliciá se n' aná á viure á Olot, resolt á esperarhi la mort seva ó la del Marqués, y com presentint lo poch temps de vida qu' est tenia. Com de fet: un any escás no feya que 'N Feliciá habitava la casa del benefici, que 'l minyó Pons gaudi algun temps; casa des de la qual no 's veyja la malestruga minyona que s' havia feta monja; quant rebé la nova de la mort del marqués de Santa Pau, mort horribla, segons comtá lo metge que l' havia visitat y més d' un cop havia hagut d' apartarse de l' entorn del malalt. Pitjor haguera sigut tal volta á est lo no morir, puix En Feliciá que d' Olot están contrarrestava tant que podia la incansabla persecució del noble cavaller, lograt havia traure un procés ó manifest de las injusticias per aquell comesas, fent memoria fins dels mals passos de quant era minyó; lo qual vist per la superioritat, se l' obligava á un acte de perdó ú remissió, absolució y definició de totas y qualsevols enquestas, processos, denunciacions y altres procehiments, (segons consta de la escriptura que móltas vegadas m' ha llegida En Ramon) desterrantlo á Mallorca en cas de incumpliment. — De segur que axó fò una forta empenta que llensá á la fossa á l' inich senyor, menjat de carns per sòs vicis y d' esperit per sas passions. ¡Tant de bó se n' haja apiedat Dèu Nostre Senyor, y al cel lo pogam veure pera no recordarnos de las móltas miseries y tribulacions d' aquesta vida!

Aquí reposá En Vicens, y jo, que si no era cansat com ell, poch se n' hi mancava, vaig descansar també. Esperárem l' hora de fer beguda, y satisfeta nostra necessitat, continuá axis lo relat:

—Entre tant mon pare... ¿com se deya mon pare? vejам si te 'n recordas?

—Propi!... Se deya Martí.

—Just : donchs déxamli dir Martí y no pare , per mès que còm aytal lo recordi.

—Perqué?

—Perque dòl haver de dir d' un pare... Mès en fi, déxat d' esser curiós, no 't carreguis tant sobre ma pobra cuxa y escolta.

Eran llavors mòlt rigurosas las guerras contra la França, tant ó mès rigurosas de lo qu' es possible ho sian dintre curts anys , y en ellas se distingí tant la brahor d' En Vilajuich y de .

—De vostre pare.

—No: d' En Martí Fosch, que, finit lo temps de sòn servey, pero durant encara la guerra, anaren á despedirse del matex senyor Rey en persona, lo qual los hi digué que demanassen. En Vilajuich demaná lo títol de noblesa, que obtenen encara sòs fills y nets, y En Martí demaná esser eczem de portar palla á l' eczéreit. Abduas cosas otorgadas las hi foren, encara que tant diferentas.

Retornats á casa llur, se reconciliá també mòn... En Martí ab lo pare 'spiritual, essentli donat per penitencia de sa desastrada vida, portar una pesanta creu á la professó que fer s' acostumava á la vila de Santa Pau lo dijous sant de cada any. Dita professó travessava lo torrent dret á la Doma, pujava fins á la Creu Vermella y d' aqui, per lo Pont, se 'n tornava á l' esglesia. Semblant ceremonia, en la que certs homes se dexoplinavan y feyan mostrass del fervor y reverencia mès grans, s' es estingida de mòn temps, y presenta tinch encara devant dels ulls la famosa Creu que anomená lo poble la *Martina* per haver purgat ab ella sas culpas qui las hi purgá; Creu, qu' estigué aposentada durant mòlt temps en la sala del mas Hortalera. ¡Oh venerada creu! sias tú sempre la font de tòt consol pera mòn atribulat esperit! ¡Quántas voltas devant tèu agenollat, m' ha semblat que 'l Redemptor alsava l' abatuda testa y contemplava ab ulls de pietat al pobre minyó, víctima de sòn pare! Sí, fill mèu, sí: jo devia esser un acomodat pagés ab bona casa y terras; jo devia véurem rodejat de familia, de servey, de abundó...

Lo pobre vell se fregá 'ls ulls, y corretgint l' intent ab que comensadas havia sas esclamacions: —D' abundó de penas ben segur,

—digué—ja que Dèu no u ha permés...—Pero acabém d' una vegada;—continué, posantme un dit sòta la barba y sentme alsar lo cap que jo tenia jup sobre 'l pit.

—Lliure 'N Martí de tota càrrega, doná en celebració un convit en sa casa á parents y amichs; figurant' hi entre 'ls primers En Feliciá Hortaler. Tòta l' estona del menjar y beure aná á no poguer millor: la franquesa, l' honesta broma, l' amigable 'sbarjo del cor de tòts regnaren ab l' armonia més encisadora. De tòt se parlava y tòt se glosava: de las esperansas d' una bona anyada, junt ab las recordansas dels passats tèmps, en que 'N Martí hi jogava la part principal, contant los aczars de la guerra. En Feliciá, home de pocas paraulas, còm indicava ja sòn visatge colrat y pensatiu, callava tal vegada més de lo que 'l bòn humor dels altres eczigia; axís fòu que tòts comensaren á mirarlo de regull, á parlarse á cau d' orella, y de mica en mica á signarlo y riure, contemplantlo. En Feliciá callava més, quanta major era la perfidiosa insistencia dels convidats; anava alleugerint tant que podia ab sòs moviments lo pes de l' angúnia, dissimulant sòn despit. S' alsá de taula lo concurs á rentarse las amns, descarantse ja ab lo pare de l' amo d' una manera indigna de gent bèn nascuda. Llavors ell s' acostá á En Martí y li digué:

—No 't demano que tingas memoria pera recordar los favors que de mí tens rebuts, sinó que hajas cor pera no tol·lerar més dins ta casa lo qu' está passant.

En Martí en compte de respondre á n' axó ab veu baxa, còm l' havia advertit En Feliciá, contestá cridant ó parlant fortament, á fi de que tothom s' enterás de sa contesta:

—Qui no vulla pols—digué—que no vaja á... convits; y sobre lo que 'm dius de la memoria, crech que l' esmarsaré ab mòlt fruyt, diguente que ab lo temps que fères estada en ma casa benefical d' Olot restares suficientment pagat de lo que no m' has volgut retraure.

Còm es de suposar, en gran manera s' ofengué 'l pare de l' amo ohint semblant resposta; tant que, á fi d' evitar un gros conflicte, entre las burladoras rialladas del concurs, muntá en sa cavalcadura y de Batet en cinch minuts se 'n torná á l' Hortaleria, hont volgué li

fòs servit dinar, sens pendre tantost res de lo que li serviren sas fillas.
; Tan greu fou l' enutx que l' abrusá!

Axó succehí l' any deu ú onze de la present centuria, y, còm es també de suposar, l' enemistat mès gran ne fòu la resulta; enemistat que cresqué mès ab lo temps; puix aquest fa creixer igualment plantas bonas y dolentas. Mòn pare 's mullerá, y no tenia jo fets encara set anys qu' ell morí abrassat estretament ab En Feliciá; y li torno á dir pare per ço que fèu una mort tant bona y consoladora, còm dolenta havia estada sa vida. Me trobava jo sòl, y prest tòt quant possehir podia me fòu embargat y venut; tòt... fora la consciencia que m' ha dit sempre lo mòlt que dech á En Feliciá, en qual casa entrí á servir, mès que còm á criat, còm á un dexeble á qui 'l mestre no 's cansa de distingir tant que pot. La casa se trasladá després á esta del terme, verdadera masía de pagés en un principi, que ara senyoreja còm veus. Me sò anat fent vell, y En Ramon m' ha permès mantenir un remadet d' ovellas, entre las quals los dias me van mantant; pero tant pastor còm especie de majordóm, tant vell còm jove, la familia de ca N' Hortaler es ma familia. Imítam, fill mèu, en axó; estima En Ramon còm á une especie de germanet xich de tòt pare; pórtat ab ell còm á bòn minyó qu' ets, y Dèu te benehirá tòt temps.

.....
; Diriau que tingué rahó lo pastor al dirme 'l jorn en que 'm recullí, que, un cop sentida sa historia podria entendre perque m' agradavan, còm á ell, mès las peladas montanyas de part de allá de l' Estany, que las fértils y ombrivolas de part de ça? — Era jo llavors maynada y no hi pensí, mès ara hi penso.

XI.

Semblava que 'l pobre Vicens hagués presentida sa mort, puix després d' haverme referit la dita historia, passá una pila de dias en què sòls pogué exir de casa á dar una volteta per l' era á parar lo sòl, ó per l' hort á entretenirse fent mitja. Jo estava afligidíssim ventlo, pero la aflicció no tors la voluntat de Dèu quant crida á sòn costat á una persona. — Cada mes que passava equivalia á mòlts anys pera la malaltia de món segon pare. S' havia ferit duas vegadas de tal manera, que de la segona n' exí ab vida per casi-miracle. — Las pocas carns que li romaníen se li anavan fonent ab marcada pressa. Havianlo d' ajudar á baxar, y sobre tòt á pujar l' escala; ab un petit cop d' ayre que rebés, ja no hi havia home pera res d' aquest món; los ulls se li apagavan, y un llagrimetx constant los hi cubria d' un vel humit; lo bastó de crossa li tremolava en la ma d' una manera marcadíssima y 'l *malexit afogament* oprimia d' un modo tal sòn pit, que á quatre passas de distancia no se li sentia sa enrugallada veu.

— Ay! — pensava jo — ¿perqué tanta forsa còm te sobra á tú ha de mancarli á éll?

Tant trist estat que veyá jo, lo veyá també l' Agneta, y tòt sovint nos agafavam las mans y 'ns las estrenyíam sanglotant sens parlar un mòt.

L' amo 'm feya moltas preguntas sobre de còm passava En Vicens las nits, y quantas mès me 'n feya mès temia jo. — Lo senyor metje

Monserdar, que venia cada jorn, receptava moguent lo cap ab disgust, y dient:

—Los anys y las penas hi son! Lo pulmó está malmés. — Y exas paraulas me feyan pensar:

—Si aquest metje tingué tant acert en curar á l' home de la Susagna, bé deu saber lo que 's diu!

Jo cercava ab afany dins casa la cara d' algú que m' inspirás confiança, y en cap la hi veyá. — Quant, després de sopar, anava jo á encendre la pipa á la cuyna, trobava á En Vicens que, pres sòn caldo, era assegut còm sempre vora del foch, mirant ab ulls inmóvils lo caliu. S' adonava de ma presencia, y:

—¿Hem ben sopat? — me deya. — Sembla que sí; que s' es as-sentat lo temps?

— Áxis, áxis; — li responia jo, sens saber com anar seguint.

Passava un quart, li oferia món bras y l' acompanyava al llit. — Quant després me n' hi anava jo, sempre era encara despert: y 'm despertés á l' hora que 'm despertés, me llevés á l' hora que 'm llevés, per dematí que fós, sempre, sempre 'l trobava desvetllat. — Jo no sé còm los vells poden arribar á viure sense dormir, perque si fan algun sòn es tant petit, que 'l bronziment de una mosca 'ls dexonda.

Repetidas voltas món segon pare, ans de ficarnos al llit, me prenia per la ma, m' atansava á la finestra, la obría, y 'm feya contemplar la serena y l' imponent calma de la nit, y signantme lo brancatxe del nogué:

— Te 'n recordas? — me deya.

Jo li feya que sí, ajupint lo cap, y ell continuava:

— Sòta d' aquest nogué hi havia 'ls pobres; prop del padris aquells nins famolenchs... tú no eras pobre, no; jo t' havia arreplegat; eras ja món fill; pero ella... ella no u sabia y 't prengué per pobre també... y... t' abrassá. ¿Perqué t' havia d' abrassar, si era impossible que may fos tèva?

— ¿Qué hi fa, pare mèu?... Assosseguéuvos; penséu ab vostra salut y dexeu apart las dolensas de món pobre cor. ¡Jo ray!... No sap, ni sospitar ha pogut que jo sentís res per ella. Sempre ha sigut pera mí una mestressa: sa cara m' es estada tostemps séria.

— ¡ Oh baldament te fòs estada tostemps alegre !

— No, pare, no; — li feya jo tancant poch á poch la finestra y acompanyantlo á sa cadira. — Dexeuvos de vanas inquietuts. Duptau de vostre fill? ¿ No? ¿ Donchs á qué témer?

Y, signant l' estampa que teniam plantada á la paret, representant Sant Vicens, continuava jo:

— Mès d' un cop vos he assegurat en presencia de vostre Patró que vetlla nostra són, que cumpliré còm puga... vull dir, còm dech.

— Oh — replicava ell, ab tò d' amarganta ironía que 'm feya mès dany que tòt lo altre; — ¡ còm se conex que t' estimo, qu' ets desventurat!... Sí, sí: jo, còm á bòn fill, purgo los pecats del pare, y Dèu m' ha dat un cor sensible á fi de que....

— Calieu, calieu y anem á dormir. Demá serà altre dia. ¿ Ohiu? La campana de 'l Monestir toca ja deu horas. Feu bondat, sentiu? Los noys créuhen.

Ell se posava á riure, s' enternia, m' abressava, girava 'l cap, lo posava breus moments sobre ma espatlla y esclamava:

— Qué hi farém?

— Dormir, li responia jo, y l' ajudava á despullarse; es á dir l' ajudava... lo despullava casi bé del tòt en los darrers temps. Després li 'n deya quatre ab ayre de tabola sobre sa manera de signarse y persignarse, que may fèu ab perfecció, l' acotxava, imitant tant bé que sabia á la Susagna quant m' acotxava á mí, me despullava, matava 'l llum, deyam las oracions corresponents, y... bona nit... pera mí; per ell malas sempre.

En tant dolent estat de salut, En Vicens habia hagut de fer lli, tòt un dia per primera vegada. — Era una tarde en que per cert roimejava y, no havent pogut jo anar á Banyolas en tòt lo dia, m' estava al costat del malalt callant. La cambra era completament fosca, puix sòls entrava una engruna de claror pèl vidre de la rodona obertura feta en lo matex y únich pany ó batent de la finestra. — Lo Doctor habia trobat bastant carregat al malalt y 'ns havia encomanat lo més rigorós silenci ab ell.

Feya cosa de mitja hora que l' Agneta era exida de la cambra, y m' estava jo encaparrat pensant ab ella y alegrantme de véurem

mès senyor de mí quant mès l' estimava. — Distret ab semblant reflexió, no vaig adonar-me al prompte de 'N Roch, que mòlt de puntetas de segur havia entrat y vingut fins al peus del llit, hònt En Vicens blexava ab un respir ronch, pausat, é intermitent. — Jo no haguera, es mòlt probable, sentit encara En Roch, si no fòs estada una mica de tòs que l' entelat respir del malalt degué produhirli.

— Còm estàs, Vicens? — digué veyentnos ja que haviam notat sa entrada.

— Bé, Pere, bé; — respongué mòn pare ab dolcesa; — ja ho saps de sempre.

— ¡Qué Pere ni qué... Pere! — esclamá En Roch. — ¡Per ventura ningú mès qu' En Pere hi ha en esta casa pera tú?

— Ah! ets tú, oncle Roch?

— Sí, jo só, que vinch á veure y saber qué tal te trobas avuy.

— En Pere t' ho dirá; — respongué mòn pare — lo senyor metje m' ha ordenat que no enrahonás gayre.

— Mira, ab axó que acabas de dir del senyor metje ja 'm podias haver respost.

Jo llavors alsantme vaig indicar á n' En Roch que no continuás, y me l' emportí fòra de la cambra, á la exida de nostre pis y allí:

— Está mès mal de lo que pensau; — vaig dirli. Lo senyor metje l' ha trobat carregadíssim de pit.

— Lo metje... lo metje... — barbotegá ell; — es jove y de la xiuxeya. Ab axó no cal ferne gayre cabal. Aquexos metjes jovenots de vuy dia tòt ho veuhèn del color negre tractantse dels vells. ¡Còm si fossen los vells sòls los qui 's moren!...

— Recordéuvos, Roch, que bé us curá á vos. Ab axó no deu esser tant tonto.

— Tonto, tonto!... podria dir alló de naps, naps....

— ¡Y vostra cura, donchs? — insistí jo.

— Si t' enserto t' endevino. Si m' hagués dexat sangrar còm ell volia, potser fòra ja á l' altre barri, per mès qu' En Ramon diga que m' haguera curat mès prestament. Te dich qu' es dels del dia y n' ni ha prou: dieta y mès dieta... y déxan morir de fam. Y sinó, no anem gayre lluny: ¡de qué va morir la mèva cosina, sinó de....

Dèu sap lo lluny que haguera anat la conversa, si no haguéssim sentit trepitx, y vist que la Justa venia á dur la medicina al malalt, còm cada hora. Duya lo got en una ma, que sorollava damunt lo plat á cada passa, y 'l llum á l' altra. —En Roch y jo entràrem darrera sèu al quarto del malalt.

Còm de costúm, li serví jo la beguda, qu' ell begué á xarrups, mentre la noya estava apartada ab la ma devant la flama del llum, á fi de que la claror no ofengués los ulls d' En Vicens, y En Roch, arramblat á la paret, feya sortir un poch las ulleras de la capsa, y ab un ull darrera d' ellas, observava la cara d' aquell. Axó u observí, havent hagut de retirar la vista espantada de las desfetas fesomías de món pare. La mort s' hi dexava llegir ab cruel veritat, y encara que jo no'n sapigués gayre de llegir, las grans desgracias se saben llegir aviat.

Prengué ell la beguda, còm he dit, ab ulls cluchs; després me mirá y mitx-rigué com de costúm.

Vaig acompanyar fins á fóra á la minyona y En Roch, y anava á dir á est:

—¿Qué tal? ¿Tè rahó ú nó 'l metje? —mès ell allargá lo bras, me tapá la boca, y se n' aná rondinant. ¡Tant era lo que li dolia haverse de desdir de res!

A despit de l' orde del metje, no poguí estarme de preguntar á n' En Vicens:

—¿Cóm vos sentiú, pare?

—Fill mèu... bé: no 'm fa mal l' ánima, y per tant no 'm sento dels mals del cos.

Pera dar-me tant cristiana resposta, estigué ben bé dos minuts; era tal lo sèu ofegament. Jo vaig callar.

L' endemá aná pitjorant sa malaltía, y l' endemá passat mès, fins á tres dias. Lo tercer... no pitjorá mès, segons vaig á contarvos.

La mitx diada era xafagosa, y jo dormia ó millor dormitejava á sòn costat. Entre que feya dos dias que jo no havia clucat ull, y 'l mal temps que des de la vigilia no havia cessat, me sentia rendit de son. Estava, donchs, bèn ensopit, quant vaig sentir una ma que 'm tustava. Vaig incorporar-me, y no puch descriurevos la dolorósissima impressió que 'm causá veure lo vell malalt entregirat, ab lo bras

allargat sobre mèu, que acabava de despertar-me. Ab un salt m' axequí, dient:

— Pare, pare; ¿qué voléu? Abriguéuvs per l' amor del cel.

— Vull que m' escoltis, puix sento que 'm moriré molt prest. Dónam la ma.

Li doní, y ell continuá:

— ¿Te recordarás de mí, Pere?

— ¿Còm podeu ferme semblant pregunta?—responguí jo, besant-li sas mans ab deliri y concentrant alé en la punta de sos dits frets.

— La paraula 'm va mancant. Res mès m' importa de la terra, sino encomanarte que apreciis á l' amo, tant còm te sia possible, y á l' Agneta... á l' Agneta forsa menys de lo que t' es possible. — Ara fèume venir lo senyor Sagristá, ó si no 'l trobau, qualsevol altre capellá.

No hi hagué necessitat d' anar á cercarlo, perque vaig topar ab ell, al baxar l' escala. Anava seguit de l' amo y de l' Agneta, muts tòts tres y abatut lo semblant. — La poca ó molta satisfacció que haguí jo d' expressar per la bona coincidencia de trobar lo sacerdot, fèu presumir segurament als tres que hi havia alguna millora. Aytal me preguntaren ab un moviment de cap: jo 'ls fíu ab lo mèu que no.

Anavam á ficarnos á la cambra, mès detinguí jo á l' amo y á l' Agneta, signant al sacerdot qu' ell era sòls lo qui devia entrarhi. Se palpá aquest la botxaca pera veure si duya lo indispensable pera la sagrada ecstremaunció y entrá.

L' Agneta, sòn pare Ramon y jo anarem á seure á l' exida ó galeria, que tinch tant presenta, y des de la qual, mès que des de la de bax, s' oirava la pintoresca planura. — Lo plouhinetx era mès fort, de modo que queya ja una ruxada. De tant en tant algun raig de lluna il·luminava l' especie de fumerola que fa l' aygua al caure. Després la pluja aná espessehintse, acompanyada d' algun llampéch. L' aygua del regueró del hort y la que queya ó brollava de l' era per avall, movía un brumit que, trist ja de sí per sa monotonía, era pera nostres cors, pèl mèu sobre tòt, tristíssim. He pensat mòltas vegadas, recordant aquells fatals moments, que 'l cor de l' home val mès de lo que sembla, puix reb consól de quant veu fora d' ell, empe-

nyantse en trobarhi lo matex estat qu' ell passa. No sè si 'm faig entendre prou bè, pero de segur que mès de quatre parells de desgraciats, compendrán per lo que dich lo que vull dir.

Sepulcral silenci guardavam tòts tres. L' Agneta, apoyats los peus en lo barrot de la cadira, ab aquell instint que tenim de mòrens quant estam apenats, aparentava entretenirse y distraurese fent y desfent plechs de sòn devantal. Sòn pare ho mirava tòt y no mirava res ab las inquietas ninas dels ulls. En quant á mí, los observava pensant lo bell, lo bellisim qu' es esser home de bè. — Després d' alguns moments d' ex estat, En Ramon s' alsá, aná á la brana del terrat ó exida, y estengué 'l bras pera saber l' aygua que plovia. Après disimuladament se passá la mateixa ma molla pèl front. Recordo tòt axò ab la vaguetat que 'm permetia observarho l' angoxa.

— ¿ Quants anys tens, Pere? — me preguntá l' amo.

L' Agneta respirá ab plaher, com si 's trobás refeta de gran llassament, y jo responguí:

— Disset, amo Ramon.

— ¡ Disset! digué ell... los matexos, si fa no fa, que 'l bon Vicens tenia quant entrá á servir al pare que Dèu li perdó. M' vist náxer á mí, á l' Agneta, á la germana que se 'm morí á Santa Pau... á tòts. Ha vist morir á ma muller, á món primer fill... ¡ Ay! ¿ No sería pecat mortal, que, no fòs sinó per axò, li negás jo un entranyable afecte?

— Axís me sembla, nostr' amo.

— Y axís es. Ningú sap mès que aquell que ho passa lo mòlt que hòm sent á favor d' aquells que han sigut testimonis de nostra naxensa y de la naxensa ó mort de las personas aymadas. Sembla còm si alguna cosa del cel los divinisás... ¡ qué sé jo! sobre tòt quant no s' han mogut tantost may de nostre costat, apar que representan la dolsor benefactora que ha desamargat nostres sufriments, ha endolsit nostras alegransas y ha còm si diguessem santificat tòts los estats de nostra honrada posició social.

Dit axò, prenguentme per la má y duhentme á un cantó, prosseguí:

— Aquí tens á l' Agneta: á éll deu bèn segur la meytat del bon

cor que té. Ab l'eczemple de món geni sempre silenciós, desconfiat y poch tractable... (si: m' ho coneix;) y ab lo de l' oncle, rondinayre y tossut, s' haguera criada sens dupte ab molta ufana, pero ab poquíssim fruyt. Y ara... ara, Dèn n' hi dó, ¿no fa?

— Si; — responguí patint lo qu' Ell sap.

No bè acabava jo de pronunciar aquest *sí*, aparegué lo sacerdot, dientnos que entrassem, que 'l malalt nos demanava.

Entrarem. — L' aspecte de són rostre era més abatut y ensemps més reanimat. Los qui conservin la fè, comprendrán que axó que dich no es il·lusió ni desitx, sino certesa. — Lo senyor Sagristá me indicá qu' En Vicens volia parlarme. M' atansí al capsal del llit, dient:

— Pare, aquí 'm teniu.

— L' ànima 'm fuig per moments, car fill; — me contestá ell, après d' una estoneta de mirarme.

Lo cor se 'm trencá y las llágrimas esbotzaren, regantme tótas las galdas.

— No ploris, no ploris, fill mèu; — prosseguí En Vicens: — y si de cas plora d' enveja, puix sento á l' Angel de la Guarda que 'm diu á cau d' orella: « anémsen al cel! » Ja vinch, ángel meu; més ans déxam que 'm despedesca de la joya mes aymada. — Pósam la ma damunt del cor y vesme ohint.

Cumpli ab són desitx; las llágrimas á despit mèu regavan lo llen-sol. Éll tenia los ulls aclucats y aná dient:

— Est cor que sents bategar l' has omplert enterament y sempre. ¡Ditxosos de tòs pares si visquessen y 't vegessen! Tú 'ls hi parlarias de mí y m' encomanarian á Dèu... ¡Ah! me n' oblidava: fès una bona festa al Moriscot de part mèva.

Los demès circumstants s' havian anat instintivament acostant. Lo sacerdot era al cantó del llit oposat al mèu, l' Agneta prop de mí, y l' amo als peus del malalt. — ¿Quina ploma fòra capassa de donar la pus migrada idea de lo que jo sentí en aquells moments? Sòls podria la que fos estada capassa de descriure món trastorn la matinada en que 'm trobí orfe de pare y mare. Més nó, nó: l' estat aquell y 'l d' ara son tant sòls semblants en l' intensitat del dol, pero entre un y altre tothom veu l' immensa diferencia. Pres un poch d' alé, prosseguí En Vicens:

—Adèu, amo Ramon; si... me 'n vaig al cel... còm ú espero, te pagaré ab prechs á Dèu Nostre Senyor tòtas las bondats que de tú 'n tinch rebudas. No t' oblidis de mon fill! —Adèu, Agneta; si 't dich que t' estimo, que per tú daría la mèva vida...

Aquí somrigué de sa darrera paraula y continuá: —¿Quina vida he de donar jo, si ja no sé com puch parlar?... En fi, adèu:... sias... bona minyona, y no pensis ab... adèu, adèu.

Acabada aquexa tendra despedida, obrí 'ls ulls y adonantse d' Eu Roch, qu' era entrat junt ab la Pauleta, la Justa y En Tiá:

—Oncle Roch;—parlá;—¿me dirías que nó, còm sóls dir á tothom que 't diu que sí, si 't deya que me 'n vaig al cel?

Lo pobre Roch, per tòta contesta, sanglotant y fentse malbé un pany del mocador del coll, abressá estretament al mèu PARE.

—¿Si 'n tinch de gent que m' estima! —proseguí aquest;— massa, cert á fé... Res, res: ara 'm vé un' alenada de veu; déxam aprofitarla. Servey d' esta casa, trevallant lo pobre es rich; casa mèva, abrich de ma juventut y de ma vellesa, adèu, adèu siau tòts!!

Dits exos mots y algun altre de confús, agonejá cosa de mitja hora y morí com un infant, ab los llabis riallers. —Tòts nosaltres conteniám la forsa del respir.

Jo no sabia lo que 'm passava; tothom me semblava un mort exit de la fossa. —Al anar á exir, senti l' amo qu' ab sòn bras tenia pres lo méu y 'm digué:

—Anem tòts dos.

Volia durme á fora; mès quant fòrem al pas de la porta, vejerem que la pluja queya fortament y no poguerem exir. Sortirem, donchs, al terrat del primer pis y allí 'ns passejarem amont y avall muts per gran espay de temps. —La claror que passava per l' escletxa de la finestra del quarto hont era 'l difunt, formava una ratlla de llum damunt las humidat fullas del noguer. —Jo mirava ab ulls famejants aquella llum; ho repará l' amo y doná l' orde oportuna pera evitar-me aquell martiri, á que m' entregava jo á grat scient ab ferèstega dolor. —Inútil es dirvos que no tastí res del sopar. Quant volguí pujar á dalt, aparentant distracció, pera veure l' estat del cos de món estimat pare, trobí la porta de l' escala tencada y barrada. Comprèngui

l'intent, y debades fôu l'anarme á agenollar als peus d' En Ramon; sòls me contestá que ja 'm dirían ahont debia anar jo á dormir. En Roch callá y ab lo cap aplaudí lo determini ó resolució de sòn nevot, lo que prova lo mòlt prudent que fôu. — Inútil encara crech dirvos que tampoch acluquí l' ull en tòta la nit, pensant ab mil estranyas cosas de ma infantesa en que jamay havia pensat. — Còm me fora impossible, donchs, contarvos mòs pensaments d' alashoras, vos ne diré un d' ara, y es que, parlant de la mort d' En Vicens, sento duas tristesas de fill: la primera no cal dirla, la segona es la que m' ocasiona veure com cada dia van desapareguent exos bells arbres de nostra terra catalana, naxentne en cambi d' altres que sòls de catalá 'n tenen lo nom.

XII.

A l' enterro del pastor hi fèren lo dol En Ramon y jo. — Vaig ohir l' ofici y las missas que se li resaren aquell jorn y altres agenollat sempre. — Ans de soterrat lo cadavre, volguí véurel per darrera vegada. Després de mòlt demanar, accediren á la vehemencia de mòs desitxs y obriren la caxa. Las moltras personas qu' en torn mèu estavan devian suspitar qu' esclataria jo en plors é imprecacions, y s' erraren completament. M' agenollí als peus de mòn difunt pare, qu' encara estich vegent mòlt esblanquehit, pero gens repugnant; y, besantli 'l front, que 'm semblá tenir certa ardentó (tanta era la de mòs llabis!) diguí, segons mès tart me contaren, estos ó semblants mots:

—Pregueu, vehins, pregueu pèl home mès de bé que heu may tingut!

Al indicar jo que podian tornar á tapar la caxa, las donas tiraren lo cap mòlt endevant pera veure bé 'l difunt, y jo prosseguí:

—Bé fèu, mullers y fillas, en patir racansas.

Després de verificat l' enterro, que consistí, còm de costum molt vella, en: ofici y missas á l' esglesia, dinar en la casa del difunt, despres del que, tencada la finestra del menjador á fi de que tothom se recullís sobre sí matex, fèu una sentadíssima prédica lo Senyor Sagristá ponderant las virtuts del difunt (cual memoria amanyagá quiscú en lo fons de sòn cor) y, finalment, posadas las caritats en la safata del Roser que col·locá la pabordessa en lo bell mitx de la taula, y recullits los respectius pans de sis lliuras (1): — cada parent y bon amich se retirá á casa sèva ab lo cap bax y atristat, tos-sint y gemegant. — ¡Al trobarnos sols, tòts quatre miravam per tòt sense cercar res. — En Roch aná á guaytarse al mirall y:

—Tinch tres anys mès dels qu' ell tenia! — digué; — y m' apar que 'l tristíssim pas que venim de presenciar no 'l contaré d' aquí á poch.

Jo haguera volgut passar á l' hora totas las malaltías d' aquest món, pera morirme prest, pero 'm mirava á l' Agneta y... la boyra escalfada pèl sol se fon de mica en mica. Tornava á estimar la vida, pensant:

—Per greu que sia món dol, á sòn costat lo passaria resignadament.

Me fèren mudar d' habitació y no 'm dexavan veure may una prenda de roba ni una penyora de cap mena de món segon pare, á fi de que m' anás aconhortant. L' Agneta se 'm mostrava mès carinyosa que de costúm, lo qu' encara li agrahech coralment. — En Roch també per sa part percurava semblarme bèn aymable, y jo 'm divertia y reya vullas no vullas observant sòs esforços per' aytal lo-

(1). Aquestos pans s' anomenavan y anomenan encara *pans de recort*, que 's repartexen entre 'ls individus de las familias representadas en lo funeral, als qui s' encarrega resar un parenostre per l' ànima del finat. — També en la matexa taula es costum cantar los prebres assistents un *responso*, que dexa triar lo capellá orador.

grar, de lo que no s' enujava, ans eczajerava pus las cosas que co-nexia eccitarme la riallera. — No sé còm agrahir á Dèu la sort que tinguí en aquella casa, hont, pobr' orfe ab res mès que l' honradesa, queyan sobre mí constants mostrars del mès indubitable afeete. — En fi se passaren jorns y mesadas axis, al cap dels quals En Ramon me cridá ab cert misteri á sòn estudiet (qu' era la sala d' un alcoba en que ningú hi solia dormir). Fòu axó poch ans d' anárnos' en al llit.

Me sembla que l' estich veyent assegut en sa grossa cadira de brassos ab grans claus grochs axamplada del cim; ab la taula devant mòlt elevada dels cayres plens de llibres y papers, sòn tinter rodó y las plomas exint inclinadas dels foradets d' aquest; l' arca al costat esquerra y arramblada á un pany de paret, la calaxera ab un sant-cristo y la clau al pany enganxada á cinch ó sis d' altrás; la veig, sí, ab sa meytat superior formada de una post inclinada y l' inferior ab sos calaxos estrets de duas anellas cada hu. Estich mirant tòt axó y 'ls antichs quadros de la paret, il-luminat per la llumanera d' un sòl peu gros y rodó, qual llum fa projectar l' ombra de las cadiras y demés moblatge damunt del pis, y en la taula la dels pilots de llibres y pergamins; y presidint lo quadro la figura franca, respectable y respectuosa de l' amo, arrugant las cellas darrera las grossas ulleras y fullejant un plech de paper sobre del que se belluga á cada moviment de cap un pany de sòn mocador del coll.

Aprés d' haverlo saludat, me digué ab pausada veu:

— Prepárat á una bona nova.

No sé perque 'm passá pèl cap l' impossible de que l' Agneta... En fi: prest allunyí semblant follia y ab veu serena y humil vaig respondre:

— Diguéu, amo Ramon.

— Lo tèu pare Vicens, qu' al cel sia... — digué trayentse las ulleras; — pero avans asséntat.

Cumplí ab sa indicació y ell prosseguí:

— Tòn pare Vicens ans de morir ordená sa darrera voluntat en testament, y dexá hereu de lo que possehia: est hereu no podia esser altre que tú.

— Pobre pare! ¿Quins merexements tinch jo pera que 's recor-

dás de mí? ¿Per ventura ab tòt mòn amor havia satisfeta la meytat de la mercé, la sola mercé que 'm fèu adoptantme còm á fill?

— Cert; — respongué l' amo ab calma; — cert qu' es mòlt difícil la compensació d' aquell servey, no eczageras al dirho; més considera que 'ls favors ni la paga d' ells no deuen adinerarse per lo que son en sí, més per lo que representan. En aquest sentit crech, estich convensudíssim de que la dèxa d' En Vicens, encara que no es molta, es justament esmarsada.

— ¡ Mès la merexiau vos, amo Ramon !

— Tal volta sí; no t' ho nego: jo l' haguera merescuda, si m' hagués estada necessaria còm t' ho es á tú. Los temps sòn calamitosos com veus. Si no estém á l' any 1638 en que 'ls francesos cremaren la vila, ni en l' any 1640 en que l' horrible pesta fèu esgarrifadors estragos, no se n' hi manca mòlt: tothom pressent malauransa, y es precis estar previngut. Deu doblas de quatre per un cantó, ni vuyt, que de la venta del remat y altrás frioleras pots trauren bèn bé, no 't farán cap nosa á la botxaca.

— De las ovellas parlau?

— Sí: eran de fet d' En Vicens, y còm penso que havent après de lletra y tinguent eccel·lents disposicions pera tòt, no deurás voler seguir engellant, te propono lo que t' he dit.

— Sí: — responguí llagrimejant — altra ocupació més digna espero pèl jorn en que abandoni exa casa.

— Encara no: tòt just tènens divuit anys y has d' acabar de ferte; més tart, còm tampoch tindrias objecte aquí, jo m' encarrego de tòt benestar. ¿No 't doldrá pas l' anar lluny?

— Al contrari, amo mèu: còm més lluny millor. Lo jorn en que coneguí En Vicens me preguntá si 'm plauria esser pastor y li res-ponguí que mentre fos viure qualsevulla cosa faria. Ara us repetesch lo matex, puix no cal afegirvos, còm ho afegí llavors, nin encara, lo mot de *honradament*.

Després d' esta conversa y algun silenci:

— Escolta! — me digué l' amo, y 'm llegí per enter lo testament de mòn pare otorgat en deguda forma devant lo Discret Milaner l' any 1796 y quals disposicions se resumiren á lo següent:

Després del nomenament d' hereu y del de tutor (no cal dir noms) dexava la quantitat de sis pessetas á la capella de Sant Vicens del Monestir; quatre d' almoyna als pobres que devia esserlosi dada al pas de la porta de l' esglesia, deu pessetas als difunts y no recordo quants sous á la confraria de Sant Esteve, á la qu' ell pertanyia, y quants d' altres á la creu d' argent y á Nostra Senyora dels Angels. — Ademés disposava — copiant en axó segons entenguí l' antich testament de un seu avi — que, durant tres anys consecutius y per la diada de cap d' any, fos dita una missa á Nostra Senyora dels Archs de Santa Pau, aprés de la qual, y en senzilla professó fos passejada l' imatge de dita Verge per l' esglesia, acompanyada de las quatre antorxas.

Vos cito, y no crech pecar de impertinencia, exos detalls, porque demostran la devoció d' En Vicens, y la diferencia dels testaments d' alashoras ab los d' avuy dia.

Las disposicions y comandas testamentarias del pastor s' anaren cumplint ab la major escrupulositat: jo vaig presenciarlas ab lo més sant respecte, pensant:

— Ell te mira des del cel y 't somriu á cada bona obra tèva.

Y exa pensa m' impulsava a viure y á patir ab resignació un amor cada dia més gran y més impossible.

Per duas ó tres vegadas m' havia sentit tentat en las moltas nits en que ajudava á passar comptes y fer apuntacions á l' amo, á dirli que me 'n volia anar de totes maneres: obria la boca... insinuava un mot... me 'n desdia, y 'm veyia precisat á mudar repentinament l' ayre ú objecte de mas paraulas. Axís, per eczemple, deya un jorn:

— Amo Ramon?

— Qué vols, Pere?

— Me permeteréu que d' aquí á tres ó quatre dias....

— Qué?

— Res: anar á mercat á Besalú.

Altras vegadas, las més, no exia encara tant ayrós en lo cambi ó correcció de mós intents.

En Roch, que tenia bonas entranyas, á despit de sas ideas rancies, continuava distrahentme ab un zel, que may havia suspitat en

vida d' En Vicens. — L' Agneta havia anat á passar una temporada á Olot per orde de sòn pare, que volia que s' instruhís cóm era convenient y propi á sa honesta posició.

— A casa — li digué — has après prou las feynas ordinarias; precis es que, ja que deus casarte ab home de nostre bras, aprengas lo que ha de dignificarte als ulls de tòu marit.

Desd' est jorn, y sobre tòt desde l' endemà en que la vegí com se n' anava, continguent lo plor, quan perdí de veure la barretina vermella d' En Tiá, que li feya de mosso de péu; — desd' aquest dia, repetesch, mòu amor, sens minvar gòta, se trastorná completament. De ardent, de foch qu' era, se convertí en glas; áxis es que, si primer m' abrusava l' ardentor, després lo fret m' entumí horriblement. — Cercava, com es natural, objectes ó motius de distracció, pero tòts me produhian contrari resultat del que jo desitjava. Exint fora, á l' era, trobava 'l noguer; dintre casa veyia la cadira de cuyro asseguda en la qual feya ella mitja, mentres deyam lo rosari; lluny de casa ovirava la Mare de Dèu del Mont, hont la fantasía hi era ab una volada.

Per ço es que sentia ab tant de gust las conversas d' En Roch. No las creya arreu; emperó 'l matex trevall de meditarlas, esbargia mès mòu cap y mòu cor, avivant ensemps la forsa de ma juventut envers la Pàtria.

— Tú no saps — me feya 'l vell — tú no saps y precis es que 't conti lo que passa pèl mòu. — La França cansada de matar á sòs fills, continúa en l' intent de voler exterminar los de las altrás bandes, mès afortunadament l' Alemanya li dona mòltas y mòlt bonas llissons: no vol transigir y fa bè; no vol cedir ni un pam de sòn territori ni de sa dignitat, y la França se rosega 'ls còlzos de despit. ; Áxis ne quedás sense!... Ara comenso á pensar que 'l mon no finirá encara. Diuhen que nosaltres ajudám als gavaigs... calúnnia: nosaltres no 'ns hi hem unit pera defensar sas enmatzinadoras ideyas; nosaltres volem que la França còm l' Espanya sian gobernadas per reys d' una matexa sanch, car áxis anirém millor.

Estas darreras paraulas las pronunciava ab una maliciosa rialleta, donantse copets á la panxa.

— Pero, Roch, — li insinuava jo — m' apar que no s' avé lo que diheu !

— ¿Perqué? — me feya ell, alsantse y tornant á asséures'.

— Perque diheu que nosaltres ajudám als gavaigs, y sia lo que 's vulla la causa, si ells se barallan contra l' Alemanya, també 'ns hi debem batre nosaltres! y si aquesta nació 'ls derrota á n' ells, en-semps...

— ¡ Oh! ¡ oh!... *Distingo*. Nosaltres ajudam als gavaigs nó contra l' Alemanya, mès contra l' Inglaterra.

— ¿ No 'm digueren dias passats que l' Inglaterra nos havia ajudat contra...

— ¿ Si, y qué?... Se conex que no tens experiencia política com jo. Si vinguesses á la vila á enrahonar á casa del metje nou, que no se sembla gota á n' aquell cap desgavellat que 'l diable se n' es endut á Barcelona; si vinguesses, dich, en compte d' estarte per assí mut y cap-ficat, hi trobarias tantost sempre al notari Blay y al jutge de pau, qu' es un americá mès net de clatell de lo que molts se pensan, y t' instruirias. Necessari es que ja que t' has dexat de tenir compte ovellas, aprengas á conexer lo mon. Tú de segur que no fóras com lo sastre, que hi clava la cullarada sense quant val ni quant costa, y 'n diu unas com un cova; escoltarias, pensarias y de tant en quant podrias dir també lo teu parer.

Després d' axó, que ho digné á l' esbalotada, quedá un moment pensant en quinas eran las observacions que jo li havia fetas. Jo conseguí que no se 'n recordava y vaig dirli:

— M' estranya que afavorissem l' Inglaterra, essent axís qu' ella 'ns havia anat á l'aju...

— Just: y jo 't responch, pobre barba-mech. que no deus estranyarho gens; que una cosa es l' unió, l' aparent lliga de dos reyalmes pera comuns fins, y altra l' aborriment que 'ns causa la mala fé del poble que, mentre fa armas comunas ab lo que s' es unit ab ell, se porta ab la mès negra dolenteria. ¿ M' entens?

— Axís, axís: no gayre.

— Veurás, veurás: avuy jo estich poch ó molt espés del pis de dalt; — digué rasantse una de sas transparents orellas; — pero 'm sembla que ab pocas empentas hi entrarás.

— Digueu.

— Encara no fa tres mesos declararem la guerra á la Inglaterra *motu proprio*, ço es, nó per instigació de França ni de cap altra potència, còm pretenia aquell drotla del metje Monserdar. La Inglaterra havia ofesa nostra dignitat á Tolon, á Córcega y en lo tractat de 1794, fet ab los Estats-Units; ab la resposta dada per Milord Gravilla, Greuville ó digali moro, á l' embaxador espanyol; y ab altres injúrias tant ó més grossas y ofensivas á nostre nom, á nostra importancia y á nostre valiment; injúrias consignadas en la declaració de guerra firmada per la magestat de nostre Rey Carles IV.

— Y... ¿las teniu per bèn certas tótas exas injurias? ¿Voleu dir que no fòren rahons de mal pagador? — preguntí á mitja veu.

— Còm se conex — respongué ell á veu entera — la mala influencia que sobre tú eczercí aquell malexit metje de satanás.

— Nó, nó: — responguí jo calmantlo — pero còm ans m' heu dit que no entenía ab política, pensava que certas mentidas.., ¿m' enteneu?

— ¡Axó es també un' altra máxima apresada del metje protestant!... En política, còm ab tòt, los reys diuhen tòts temps la veritat ó ja no fòran reys, perquè 'ls pobles los traurian.

— ¿Voleu dir que hi han hagut pobles que...

— Dexat' ho corre; déxat' ho corre.

XIII.

Algú 'm preguntará: — ¿En quinas feynas, donchs, dexat que hagueres l' ofici de rabadá y de pastor, t' ocupares? — ¿Còm afeinyavas las caxaladas? — Semblant pregunta es justament fela á un home honrat, y passo á contestarla.

Ja us he dit que comensava á ajudar á l' amo Ramon, que m' anava ensenyant quebrats, retglas de tres y altres operacions matemáticas y cosas que no sabia, es clar, lo pobre Vicens. — Ademés

l' amo era molt aficionat á la lectura, mès com tenia la vista bastant cansada, me feya llegir á mí y escoltava. Me recordo que després d' un capítol, per curt que fós, me deya :

— Reposa, Pere, reposa.

Mès jo 'l burlava tòt sovint, no aturantme, com se sol, després d' un capítol, sinó tirant avant, com si no s' hagués acabada la materia del que acabava de llegir. Es veritat que, de las deu vegadas, axó no 'm resexia una, y encara está en cuarentena si en l' una hi tinguí tòt lo mèrit, ó si En Ramon perdonava y dissimulava ma honesta entremaliadura.

Ademés, era jo l' encarregat d' anar á presenciar las particions del grà dels massovers de prop; y treya d' apuros á las donas de casa en moltes cosas de las arts de fusteria, llauneria y fins de ferreria á las que 'm dedicava de la modesta manera que permetian un torn, una encluseta y altrás pocas eynas.

En Roch solia també venir á ma botiga (situada á un recó de l' hort) y també treballotejava; pero he de confessar que en tòts sos projectes de fer un mosquer, una ratera y altrás cosas, lo « llegir li feya perdre l' escriure » com dirse sol. Pero s' hagués contentat ab ferho malament ray! Lo mal es que després s' empenyava en que li *pulls* lo que no havia fet, y axó francament m' enujava. Bè ho conexia prou ell, y á fi de ferme espassar l' enutx, agafava un soch qualsevol, s' hi feya un coxí de flochs, s' hi assentava y bestreya conversa de política.

Eram á l' any 1797, y havia arrivada á noticia nostra la nova de l' afront rebut de la França ab motiu del tractat de pau entre l' Alemanyia y la República, quals preliminars debian firmarse á Leoben, si mal no recordo. Nosaltres que prou feynas teniam en *remullarnos la barba*, veyam *cremar la dels vehins*, seguint las instigacions de nostra soberana Maria Lluisa (que dupto fós tant moguda com axó dels sentiments de germandat envers lo Duch de Parma) nos enredarem ab los afers de l' Italia d' una manera la mès nécia, ja que tòts nostres afans devian, exint bé, consistir en l' engrandiment de territori del senyor Duch, de qui 'ls espanyols no tenian l' honra de saber si era alt ó bax, prim ó groxut y, sobre tòt, sabi

ò ignorant. Lo Príncep de la Pau, príncep de la guerra còm sempre, desitjant ardentment lograr los fins de la esposa de sòn protector Carles, de sa bona amiga, no volgué avenirse ab certs pactes de cessions y cámbis que per alcansar y dur á bon fi lo sobre dit empenyo proposava lo Directori francés. — Cárles IV... vull dir, Godoy, guanyá per de prompte, pux massa acafarada estava la Fransa ab las victorias qu' En Napoleon (llavors encara General Bonaparte) havia guanyadas al arxiduch Cárles d' Austria. — Encoratjadas las tropas francesas, tal volta diu que hagueren entrat á Viena á foch y sang, quant fôu proposada pèl govern de l' Austria la capitulació ab los francesos y aquets cediren, reprimint l' ardentor de la set, ab los bons pactes que se 'ls hi oferiren. — En la confecció, donchs, de tals pactes era que volgut havia intervenir nostre Godoy; (aquest nostre tal volta hi es de massa, porque cap altra nació deu haver tingut home semblant) pero hagué l' amich de María Lluisa de mossegarse la llengua y esquexarse 'l ret contra 'l que tant ha votat nostra pagesalla. — Nostres plenipotenciaris no fôren admesos y la causa d' axó se comprén, ó 's pot sospitar al manco, per nostra conducta. — Pero axó pla que ho vegé axis En Roch, qui mentre estava jo ribotant una llata per un rentador, compareix roig còm un pebre, moguéntseli las orelles ab una agitació que may li havia vista y dirigitme la paraula ab lo consabut — «¿No u saps pas?» agafa la llata que jo estava polint, me la llansa qui sap ahont y 'm diu:

— Hem sigut xasquejats de la manera més infama, traydora y vil, per l' ergull gavaig: no 'ns han jaquit intervenir en l' aveniment... Voldría tenir En Bonaparte devant, que li enfonsava aquet enformador al pit. ¡Miserables; tres vegadas miserables!... Encara grans mercés que volguessem intervenirhi; á mans besadas nos ho havia d' agrahir l' escuma de la França!... En axó, en axó ha estat l' errada de nostre Rey. Es massa bòn home y sòn esperit conciliatiu... En fi, no 's pot esser massa bó: als massa bons los penjan.

Mès de un corretgirá bèn segur aquest «los penjan» per «los deshonran», si es que no té un oncle Roch que 'l senti.

Altres dia, poch després d' aquell, deya En Roch badant mòlt sos espiretjants ulls: